

Agnieszka Szpak

AMERYKAŃSKA PRAKTYKA STOSOWANIA TORTUR NA PRZYKŁADZIE ZATRZYMANYCH W GUANTANAMO*

„Ameryka zawsze będzie twardo stać na straży
nie podlegających negocjacji wymogów ludzkiej godności...
Wybieramy wolność i godność każdego życia.”

Prezydent George W. Bush,
Orędzie na temat stanu państwa
(*State of the Union Address*)
29 stycznia 2002 r.**

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia stan normatywny w przedmiocie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego i poniżającego traktowania, z uwzględnieniem amerykańskich zobowiązań prawnomiędzynarodowych. Istotny element stanowi debata, która odbyła się po atakach z 11 września 2001 roku odnośnie do możliwości zalegalizowania lub uzasadnienia stosowania tortur. Na tle stanu prawnego autorka przedstawia amerykańską praktykę stosowania tortur na przykładzie zatrzymanych w Guantanamo.

* Artykuł uwzględnia stan prawny i faktyczny z roku 2007.

** Orędzie na temat stanu państwa (*State of the Union Address*), 29 stycznia 2002 r., orędzie jest dostępne na stronie internetowej: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>; w oryginale: „America will always stand firm for the non-negotiable demands of human dignity... we choose freedom and the dignity of every life” (30.09.2006).

AMERICAN PRACTICE OF TORTURE AND THE EXAMPLE OF THE GUANTANAMO BAY DETAINEES

SUMMARY

This article presents normative state of the prohibition of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment taking into account American legal obligations. What is relevant in the article is a debate that took place after the September 11th attacks on the possibility of legalizing or justifying torture. In the light of the legal state the author analyzes American practice of torture taking the example of Guantanamo Bay detainees.

TORTURY I NIELUDZKIE TRAKTOWANIE – STAN NORMATYWNY

Ogólną tezę tego artykułu jest stwierdzenie, że sposób traktowania zatrzymanych w Guantanamo przez władze Stanów Zjednoczonych może stanowić albo okrutne, nieludzkie lub upokarzające traktowanie, albo tortury. Istotny jest fakt, że bez względu na odmowę przyznania zatrzymanym statusu jeńców wojennych, ich torturowanie stanowiłoby zbrodnię, gdyż jest to zakaz absolutny, niepodlegający derogacji, niezajający wyjątków.

Traktaty oraz inne instrumenty z dziedziny praw człowieka oraz międzynarodowego prawa humanitarnego zabraniają stosowania tortur oraz okrutnego, nieludzkiego lub upokarzającego traktowania lub karania. Należy tu wskazać na Powszechną deklarację praw człowieka z 1948 r.¹, Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z 1966 r.² oraz instrumenty regionalne, takie jak Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r.³, Amerykańska konwencja praw człowieka z 1969 r.⁴, Międzyamerykańska konwencja dla zapobiegania i karania tortur z 1985 r.⁵ oraz Afrykańska karta praw człowieka i ludów

¹ Art. 5 stanowi: „Nikt nie może być poddany torturom albo okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu”. Tekst Powszechnej deklaracji praw człowieka [w:] B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik (oprac.), *Prawa człowieka. Wybór dokumentów międzynarodowych*, Toruń 1999.

² Art. 7 stanowi: „Nikt nie będzie poddawany torturom albo okrutnemu, nieludzkiemu bądź poniżającemu traktowaniu lub karaniu. W szczególności nikt nie będzie poddawany, bez swej swobodnie wyrażonej zgody, doświadczeniom lekarskim lub naukowym”. Tekst Paktu [w:] ibidem.

³ Art. 3 stanowi: „Nikt nie będzie poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu”. Tekst Konwencji [w:] ibidem.

⁴ Art. 5 (2) stanowi: „Nikt nie będzie poddany torturom lub okrutnemu, nieludzkiemu bądź poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Wszystkie osoby zatrzymane będą traktowane z szacunkiem dla przyrodzonej godności osoby ludzkiej”. Tekst Konwencji na stronie internetowej Organizacji Państw Amerykańskich: <http://www.oas.org/juridico/english/Treaties/b-32.htm>.

⁵ Art. 1 stanowi: „Państwa-strony zobowiązują się zapobiegać i karać tortury stosownie do przepisów niniejszej Konwencji”. Tekst na stronie internetowej Organizacji Państw Amerykańskich: <http://www.oas.org/juridico/english/Treaties/a-51.html> Stany Zjednoczone nie są stroną tej Konwencji. Zobacz: <http://www.oas.org/juridico/english/Sigs/a-51.html>.

z 1981 r.⁶ W 1984 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych przyjęła Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (dalej: Konwencja o zakazie tortur lub Konwencja z 1984 r.)⁷.

Konwencja o zakazie tortur nałożyła na państwa-strony obowiązek „podjęcia skutecznych środków ustawodawczych, administracyjnych, sądowych oraz innych w celu zapobieżenia stosowaniu tortur na całym terytorium znajdującym się pod jego jurysdykcją”⁸ oraz włączenia przestępstwa tortur do krajowego prawa karnego⁹. Konwencja wskazuje, że żadne okoliczności wyjątkowe, takie jak stan wojny, groźba wojny, brak wewnętrznej stabilizacji politycznej lub jakakolwiek inna sytuacja wyjątkowa, nie mogą stanowić usprawiedliwienia dla stosowania tortur¹⁰; jest to więc zakaz absolutny, nieznający wyjątku, powszechnie uznawany za stanowiący wyraz prawa zwyczajowego oraz mający charakter przepisu *ius cogens*¹¹, o czym świadczą również przywołane powyżej instrumenty z zakresu powszechnego i regionalnego prawa międzynarodowego, jednoznacznie i jednogłośnie potępiające tortury. Stosownie do Konwencji z 1984 r. również polecenie zwierzchnika lub władzy państwowej nie może uzasadniać stosowania tortur¹². Z przepisów Konwencji wynika także zakaz ekstradycji lub wydalenia osób do krajów, co do których istnieją uzasadnione obawy, że stosują tortury¹³. Natomiast sama Konwencja służy jako traktat ekstradycyjny w tych przypadkach, w których dla wydania sprawcy tego typu podstawa prawna jest wymagana¹⁴. Kolejny niezwykle istotny przepis zabrania wykorzystywania jakiegokolwiek oświadczenia, które zostało złożone w wyniku zastosowania tortur, w charakterze dowodu w postępowaniu przed sądem¹⁵.

Tortury zostały zdefiniowane w art. 1 Konwencji o zakazie stosowania tortur z 1984 r. jako

⁶ Art. 5 stanowi: „Kaźda osoba ma prawo do poszanowania przyrodzonej godności osoby ludzkiej i do uznania jej podmiotowości prawnej. Wszystkie formy wyzysku i poniżenia człowieka, w szczególności niewolnictwo, handel niewolnikami, tortury, okrutne, niehumanitarnie, poniżające traktowanie lub karanie są zakazane”. Tekst Konwencji na stronie Unii Afrykańskiej: <http://www.africaunion.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Banjul%20Charter.pdf>.

⁷ Tekst Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania jest dostępny [w:] M. Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Warszawa 2003, s. 509–518.

⁸ Art. 2 (1).

⁹ Art. 4 (1).

¹⁰ Art. 2 (2).

¹¹ Tak: orzeczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. Zbrodni w b. Jugosławii w sprawie Prokurator przeciwko Delalic z 1998 r.; dostępne na stronie internetowej: <http://www.un.org/icty/celebici/trialc2/judgement/cel-tj981116e.pdf> (paragraf 454); J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law. Rules*, Cambridge 2005, s. 315.

¹² Art. 2 (3).

¹³ Art. 3 (1).

¹⁴ Art. 8 (2).

¹⁵ Art. 15.

każde działanie, którym jakiegokolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne, w celu uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji lub wyznania, w celu ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, a także w celu zastraszenia lub wywarcia nacisku na nią lub osobę trzecią albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą. Określenie to nie obejmuje bólu lub cierpienia wynikających jedynie ze zgodnych z prawem sankcji, nieodłącznie związanych z tymi sankcjami lub wywołanych przez nie przypadkowo.

W Międzypaństwowej konwencji dla zapobiegania i karania tortur z 1985 r. tortury zostały zdefiniowane szerzej, gdyż użycie wobec osoby metod, których zamiarem jest zniszczyć osobowość ofiary lub uszkodzić jej fizyczne lub psychiczne zdolności, nawet jeśli metody te nie powodują bólu fizycznego lub cierpienia psychicznego¹⁶. W art. 3 zawarte jest ograniczenie dotyczące podmiotów, które mogą zbrodnię tortur popełnić – są nimi w ogólności funkcjonariusze państwowi lub osoby działające za ich zgodą, przyzwoleniem lub pod ich kontrolą. Definicja tortur z Międzypaństwowej konwencji jest szersza, gdyż nie zawiera progu intensywności bólu lub cierpienia dla jego kwalifikacji jako tortury (nie musi on być ostry jak w Konwencji z 1984 r.). Definicja tortur nie jest więc jednolita we wszystkich traktatach międzynarodowych. Jednak powszechnie uważa się, że zacytowana wyżej definicja z Konwencji z 1984 r. odzwierciedla istniejące w tym zakresie międzynarodowe prawo zwyczajowe¹⁷ i jako taka ma szersze zastosowanie, gdyż dotyczy nie tylko państw-stron Konwencji, ale wszystkich pozostałych państw i niepaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych¹⁸. Na podstawie zacytowanej definicji można wyodrębnić następujące elementy tejże definicji:

- „każde działanie” – co obejmuje również zaniechanie – powoduje ono ostry ból lub cierpienie, psychiczne lub fizyczne,

¹⁶ Art. 2 (tłumaczenie własne).

¹⁷ Zob. J.D. van der Vyver, *Torture As A Crime Under International Law*, „Albany Law Review” 2003–2004, nr 67; na zwyczajowy charakter zakazu stosowania tortur wskazują orzeczenia Międzypaństwowego Trybunału Karnego ds. Zbrodni w b. Jugosławii – Orzeczenie w sprawie Prokurator przeciwko Delalic dostępne na stronie internetowej Trybunału: <http://www.un.org/icty/celebici/trialc2/judgement/cel-tj981116e.pdf> (paragraf 452 i n.) oraz orzeczenie w sprawie Prokurator przeciwko Furundzija z 1998 r. dostępne na stronie internetowej Trybunału: <http://www.un.org/icty/furundzija/trialc2/judgement/fur-tj981210e.pdf> (paragrafy 160 i 161). W swoim późniejszym orzeczeniu z 2001 r. w sprawie Prokurator przeciwko Kunarac Trybunał stwierdził jednak, że „definicja tortur w międzynarodowym prawie humanitarnym nie zawiera tych samych elementów, jak definicja zazwyczaj stosowana w prawie praw człowieka”. Trybunał stwierdził w szczególności, że „obecność funkcjonariusza państwowego lub jakiegokolwiek innej osoby w pozycji władzy państwowej podczas procesu stosowania tortur nie jest konieczna, aby dane przestępstwo zostało uznane za tortury stosownie do międzynarodowego prawa humanitarnego” (paragraf 496 i 497). Orzeczenie jest dostępne na stronie internetowej: <http://www.un.org/icty/kunarac/trialc2/judgement/kun-tj010222e.pdf>.

¹⁸ Tak np. J.D. van der Vyver, op.cit. s. 432–433.

- taki ból lub cierpienie są zadawane umyślnie,
- mają na celu: uzyskanie informacji lub wyznania od ofiary lub osoby trzeciej, ukaranie ofiary za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, zastraszenie lub wywarcie nacisku na ofiarę lub osobę trzecią albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji,
- takie działanie lub zaniechanie jest popełniane przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą.

Również cztery Konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny z 1949 r. zakazują stosowania tortur wobec osób przez nie chronionych¹⁹.

Definicję tortur można odnaleźć także w statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 r.²⁰ Jurysdykcja *ratione materiae* tegoż Trybunału obejmuje zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zbrodnie ludobójstwa oraz warunkowo zbrodnie agresji (konieczne jest uprzednie przyjęcie wiążącej definicji agresji)²¹. Statut rozróżnia tortury jako zbrodnie wojenną i tortury jako zbrodnie przeciwko ludzkości. W tym drugim przypadku tortury to „celowe zadawanie dotkliwego bólu lub cierpienia, fizycznego bądź psychicznego, jakiegokolwiek osobie będącej pod opieką lub kontrolą oskarżonego. Termin ten nie obejmuje bólu i cierpienia wynikających jedynie ze zgodnych z prawem sankcji, nieodłącznie związanych z tymi sankcjami lub wywołanych przez nie przypadkowo”²². W przeciwieństwie do definicji z Konwencji o zakazie tortur, w zacytowanej powyżej definicji nie ma wskazania na cel

¹⁹ Odpowiednio art. 12, 12, 32 I, II i IV Konwencji genewskiej oraz art. 17 III Konwencji genewskiej w zakresie przesłuchiwania jeńców wojennych. Art. 13 z kolei wylicza czyny zabronione: fizyczne okaleczanie, doświadczenia lekarskie i naukowe, nieuzasadnione leczeniem danego jeńca, akty gwałtu lub zastraszenia, zniewagi, ciekawość publiczna i środki odwetowe (represalia). Ochronę w pozostałym zakresie zapewniają jeńcom wojennym inne szczegółowe postanowienia. Torturowanie lub nieludzkie traktowanie, włączając w to doświadczenia biologiczne, umyślne sprawianie wielkich cierpień albo ciężkie uszkodzenia ciała lub zdrowia stanowią ciężkie naruszenia Konwencji genewskich – art. 50/51/130/147 odpowiednio I/II/III/IV Konwencji genewskiej.

²⁰ Statut MTK jest dostępny [w:] M. Flemming, *Międzynarodowe prawo*, s. 538–587.

²¹ W omawianym przypadku istotne jest to, że Stany Zjednoczone nie ratyfikowały jednak statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego; tak więc ta droga pociągnięcia ich do odpowiedzialności jest zamknięta. Możliwe jest złożenie skargi przez Radę Bezpieczeństwa ONZ skutkujące powstaniem uniwersalnej jurysdykcji (art. 13 statutu MTK). W takiej sytuacji MTK mogłyby ścigać i karać sprawców zbrodni poza terytorialnym zasięgiem obowiązywania statutu. W pozostałych przypadkach Trybunał może wykonywać jurysdykcję tylko w odniesieniu do państwa strony statutu, na terytorium której popełniono zbrodnie lub której obywatel jest oskarżonym (art. 12 statutu MTK). Stosownie jednak do Konwencji genewskich zbrodnie wojenne podlegają jurysdykcji uniwersalnej, tak więc teoretycznie każde państwo ma prawo osądzić tego typu zbrodniarzy w sytuacji, gdy państwo ich obywatelstwa nie chce tego uczynić. Każda strona Konwencji ma obowiązek poszukiwać osób podejrzanych o popełnienie albo wydanie rozkazu popełnienia zbrodni wojennych i powinna stawiać je przed swoimi własnymi sądami bez względu na obywatelstwo. Może ona również wydać te osoby na warunkach przewidzianych przez jej własne ustawodawstwo do osądzenia innej zainteresowanej w ściganiu stronie, o ile strona ta ma dostateczne dowody obciążające przeciwko takim osobom.

²² Art. 7 (2) (e).

zadawania bólu lub cierpienia, jak również osoba sprawcy tortur jest określona szerzej, gdyż nie została zawężona tylko do funkcjonariuszy państwowych lub osób działających w charakterze urzędowym. Tortury muszą jednak stanowić część rozległego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej. Artykuł 8 statutu dotyczący zbrodni wojennych nie zawiera definicji tortur, tak więc zastosowanie znajduje definicja z Konwencji z 1984 r. jako odzwierciedlająca prawo zwyczajowe w tym zakresie. Stanowi on, że zbrodnią wojenną podlegającą jurysdykcji Trybunału są tortury lub nieludzkie traktowanie, włączając w to eksperymenty biologiczne, w szczególności kiedy są popełniane w ramach realizacji planu lub polityki albo kiedy są popełniane na szeroką skalę.

Stany Zjednoczone ratyfikowały Konwencję o zakazie tortur w 1990 r. i w ramach implementacji wydały *Torture Convention Implementation Act* z 1994 r. Do Konwencji zostały jednak dołączone zastrzeżenia²³, które znacznie zawężają definicję tortur. Są one rozumiane jako „czyn popełniony przez osobę działającą z powołaniem się na prawo, z wyraźnym zamiarem zadania ostrego bólu lub cierpienia, fizycznego bądź psychicznego (innego niż ból i cierpienie wynikające ze zgodnych z prawem sankcji) innej osobie znajdującej się pod jej opieką lub fizyczną kontrolą”²⁴. Również umyślna groźba wykonania jednego z powyższych czynów stanowić będzie torturę. Amerykańskie zastrzeżenie do art. 1 Konwencji o zakazie stosowania tortur stanowi, że **wyraźnym zamiarem** (intencją) (*specifically intended*) danego czynu – aby stanowił on tortury – musi być zadanie ostrego bólu lub cierpienia fizycznego bądź psychicznego, które to ból i cierpienie psychiczne oznaczają **długotrwałą** krzywdę psychiczną (*prolonged mental harm*) spowodowaną przez bądź wynikającą z:

- umyślnego zadania bądź groźby zadania ostrego psychicznego bólu lub cierpienia,
- zastosowania lub groźby zastosowania środków wpływających na stan umysłowy bądź innych procedur, **mających na celu dogłębne** zakłócenie postrzegania zmysłowego lub osobowości,
- groźby **nieuchronnej** śmierci,
- groźby, że inna osoba zostanie **nieuchronnie** pozbawiona życia, poddana ostremu fizycznemu bólom lub cierpieniu, bądź groźby zastosowania środków wpływających na stan umysłowy lub innych procedur **mających na celu dogłębne** zakłócenie postrzegania zmysłowego lub osobowości [wytłuszcz. – A.Sz.]²⁵.

²³ Zastrzeżenia są dostępne na stronie internetowej: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/cat/treaties/convention-reserv.htm>.

²⁴ Tak: *Torture Convention Implementation Act* z 1994 r. – podaję za: J.D. van der Vyver, op.cit. s. 434, oraz zob. zastrzeżenia do Konwencji o zakazie stosowania tortur: przypis 23. W oryginale: „an act committed by a person acting under the colour of law specifically intended to inflict severe physical or mental pain or suffering (other than pain or suffering incidental to lawful sanctions) upon another person within his custody or physical control”.

²⁵ Tekst zastrzeżenia: zob. przypis 23.

Po porównaniu definicji tortur z Konwencji z 1984 r. z tą w wersji zmodyfikowanej przez amerykańskie zastrzeżenie wynika zdecydowanie węższy zakres tej drugiej, na co wskazują podkreślone w zastrzeżeniu określenia dodatkowe. Dopatrywanie się w treści zastrzeżenia odrębnego celu w postaci zadania ostrego bólu lub cierpienia fizycznego bądź psychicznego byłoby sprzeczne z przedmiotem i celem Konwencji o zakazie stosowania tortur, gdyż odróżnia ona cel od zamiaru (umyślności, intencji); celem tortur nie jest zadanie ostrego bólu lub cierpienia fizycznego bądź psychicznego, lecz uzyskanie informacji lub wyznania od ofiary albo osoby trzeciej, ukaranie ofiary za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, zastraszenie lub wywarcie nacisku na ofiarę albo osobę trzecią, lub w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji. Umysłne zadanie bólu lub cierpienia jest tylko środkiem do osiągnięcia celu²⁶. Stąd też amerykańskie zastrzeżenie zbytnio odbiega od definicji konwencyjnej tortur i w gruncie rzeczy jest sprzeczne z celem i istotą Konwencji.

Tortury należy odróżnić od okrutnego, nieludzkiego i upokarzającego traktowania, która to dystynkcja opiera się na stopniu intensywności zadawanego cierpienia. Przyjęta wcześniej Deklaracja o ochronie przed torturami (1975 r.) określała, że tortury to „najwyższa i celowa forma okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania lub karania”²⁷. Konwencja z 1984 r. nie zachowała tego zapisu, jednak jest on *implicite* wpisany w definicję tortur. Zgodnie z art. 16 (1) Konwencji z 1984 r., każde państwo-strona zobowiązuje się do zapobiegania na całym terytorium podlegającym jego jurysdykcji stosowania innych aktów okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, gdy akty takie są dokonywane przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym, na skutek ich polecenia lub za ich wyraźną lub milczącą zgodą. Podobnie Konwencje genewskie z 1949 r. zakazują nieludzkiego traktowania osób znajdujących się pod ich ochroną. Nieludzkie traktowanie obejmuje te czyny, które nie przekraczają progu definicyjnego tortur. Jednak żaden ze wspomnianych aktów prawnych nie definiuje „okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania”. Pomocne może się okazać orzecznictwo międzynarodowe. W orzeczeniu w sprawie Prokurator przeciwko Delalic Międzynarodowy Trybunał Karny ds. Zbrodni w byłej Jugosławii określił „nieludzkie traktowanie” jako „umyślne działanie bądź zaniechanie, które [...] oceniane obiektywnie jest celowe i nie przypadkowe, powoduje poważne cierpienie psychiczne lub ból bądź stanowi poważny zamach na ludzką godność. [...] Nieludzkie traktowanie to umyślne traktowanie, które nie koresponduje z fundamentalną zasadą humanitary-

²⁶ Tak N. Rodley. Podaję za: Raport Amnesty International, USA: *Human dignity denied. Torture and accountability in the 'war on terror'* (2004), [http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/\\$File/AMR5114504.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/$File/AMR5114504.pdf), s. 62.

²⁷ Tekst Deklaracji (rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 3552/XXX) jest dostępny na stronie internetowej: <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/001/65/IMG/NR000165.pdf?OpenElement>.

zmu (*principle of humanity*) i którego zakaz tworzy parasol ochronny, pod którym mieszczą się pozostałe »ciężkie naruszenia« Konwencji [genewskich – A.Sz.]²⁸.

AKTUALNA DEBATA – KROK WSTECZ?

Sytuację po 11 września 2001 r. obrazowo określił były dyrektor wydziału antyterrorystycznego CIA Cofer Black w 2002 r., stwierdzając, że „[b]yło przed 11 września i po 11 września. Po 11 września rękawiczki zostały zdjęte”²⁹. Od tego czasu ponownie rozpoczęto debatę na temat różnych argumentów uzasadniających stosowanie tortur. W taką debatę wpisują się takie propozycje jak ta autorstwa Alana Der-showitza. Zaproponował on wprowadzenie tzw. nakazu dla przeprowadzenia tortur (*torture warrant*), analogicznego do nakazu aresztowania czy rewizji funkcjonującego w prawie amerykańskim. Miałby on być wydawany przez sędziów w sytuacjach ekstremalnych, kiedy nie ma innego możliwego środka do zastosowania³⁰. Przede wszystkim mówi się w tym kontekście o tzw. scenariuszu tykającej bomby zegarowej (*ticking time bomb scenerio*). Jednak jak słusznie zauważył William F. Schulz, dyrektor wykonawczy Amnesty International w Stanach Zjednoczonych, taki scenariusz jest oparty na błędnych przesłankach:

przypadek tykającej bomby zegarowej wymaga od nas wiary w to, że władze wiedzą, że bomba została gdzieś podłożona; że wkrótce wybuchnie; że podejrzany w ich władzy posiada informacje konieczne dla zapobieżenia temu, że ujawni te informacje na czas w przeciągu minut, jeśli zostanie poddany torturom; i wiedzą, że nie ma innego sposobu na ich uzyskanie. Scenariusz ten wymaga od nas – innymi słowy – wiary w to, że władze posiadają wszystkie informacje, których władze mające do czynienia z kryzysem zazwyczaj nie posiadają³¹.

W praktyce tego typu stany czy też sytuacje idealne (modelowe) nie występują. Jak słusznie zauważa D. Luban, scenariusz tykającej bomby zaciera istotę sprawy, której nie stanowią sytuacje wyjątkowe (kryzysy), lecz „normalizacja tortur”³².

²⁸ MTKJ, *Prokurator przeciwko Delalic*, paragraf 543; orzeczenie jest dostępne na stronie internetowej: <http://www.un.org/icty/celebici/trialc2/judgement/cel-tj981116e.pdf>.

²⁹ Podaję za: *Human Rights Watch*, *Getting Away with Torture? Command Responsibility for the U.S. Abuse of De* [nie mogę odczytać] (2005), [http://www.web.amnesty.org/library/pdf/AMR-511452004ENGLISH/\\$File/AMR5114504.pdf](http://www.web.amnesty.org/library/pdf/AMR-511452004ENGLISH/$File/AMR5114504.pdf), s. 9. W oryginale: „There was a before-9/11 and after-9/11. After 9/11 the gloves came off”.

³⁰ Dość gorzko brzmi stwierdzenie D. Lubana, że „the irony is that Jay S. Bybee, who signed the Justice Department’s highly permissive torture memo, is now a federal judge. Politicians pick judges, and if the politicians accept torture, the judges will as well. Once we create a torture culture, only the naïve would suppose that judges will provide a safeguard. Judges do not fight their culture – they reflect it”. D. Luban, *op.cit.*, s. 1452.

³¹ Podaję za: J.D. van der Vyver, *op.cit.*, s. 457.

³² D. Luban, *op.cit.*, s. 1446.

Określił on również scenariusz tykającej bomby trafnie jako oszustwo intelektualne (*intellectual fraud*)³³.

Zdaniem A. Dershowitza, jeśli tortury są faktycznie stosowane lub też zostałyby zastosowane w przypadku ziszczenia się scenariusza tykającej bomby użytej dla przeprowadzenia ataku terrorystycznego, to należałoby normatywnie uregulować zastosowanie tortur przez wprowadzenie pewnego rodzaju nakazu z dołączoną do niego odpowiedzialnością, koniecznością prowadzenia dokumentacji zastosowanych środków, standardami i ograniczeniami³⁴. Zdaniem autora pomysłu przyczyniłoby się to do zwiększenia transparentności oraz odpowiedzialności, a tym samym pociągnęłoby za sobą zwiększenie kontroli nad stosowaniem tortur, które faktycznie są stosowane³⁵. W opinii Dershowitza wprowadzenie takiej formy nakazu zredukowałoby częstotliwość, dotkliwość i czas trwania tortur³⁶. Takie argumenty uznał za przekonujące inny prawnik – S. Levinson, który zaproponował wprowadzenie możliwości „sprawiedliwego odszkodowania” dla niesłusznie torturowanej osoby³⁷. Jest jednak różnica pomiędzy odszkodowaniem za tortury w ogóle przy istnieniu absolutnego zakazu ich stosowania, a „sprawiedliwym odszkodowaniem” w sytuacji wydania swego rodzaju nakazu lub zezwolenia na zastosowanie tortur (wspomniany *warrant*) przez sąd, które następnie okaże się pomyłką sądową bądź decyzją niesłuszną. Możliwość przyznania sprawiedliwego i adekwatnego odszkodowania przy obowiązywaniu absolutnego zakazu stosowania tortur przewiduje już obecnie art. 14 (1) Konwencji o zakazie stosowania tortur.

Powyższe propozycje wprowadzenia nakazu stosowania tortur, a w sytuacji nadużyć – „sprawiedliwego odszkodowania”, oznaczają krok wstecz na drodze postępu i rozwoju samego prawa międzynarodowego oraz świadomości prawnej. Stanowią raczej swoistą zachętę do odwoływania się do stosowania tortur w sytuacjach wyjątkowych, które nie zostały ani nigdy nie zostaną precyzyjnie określone, a nie

³³ Ibidem, s. 1452.

³⁴ Mimo istniejącego zakazu stosowania tortur – również na gruncie prawa krajowego – około 60 państw tortury stosuje. Zob. J.F. Addicott, *Into the Star Chamber: Does the United States Engage in the Use of Torture or Similar Illegal Practices in the War on Terror*, „Kentucky Law Journal” 2003–2004, nr 92, s. 856.

³⁵ A. Dershowitz, *The Torture Warrant: A Response to Professor Strauss*, „New York Law School Law Review” 2003–2004, nr 48, s. 277. Na temat tortur zob. również: J.T. Gathii, *Torture, Extraterritoriality, Terrorism, And International Law*, „Albany Law Review” 2003–2004, nr 67. Na temat różnych uzasadnień dla stosowania tortur zob.: M.S. Moore, *Torture and the Balance of Evils*, „Israel Law Review” 1989, nr 23; J.T. Parry, W.S. White, *Interrogating Suspected Terrorists: Should Torture Be An Option?*, „University of Pittsburgh Law Review” 2001–2002, nr 63; M. Bagaric, J. Clarke, *Not Enough Official Torture in the World? The Circumstances in Which Torture Is Morally Justifiable*, „University of San Francisco Law Review” 2004–2005, nr 39; M. Ramsay, *Can the Torture of Terrorist Suspects be Justified?*, „The International Journal of Human Rights” 2006, nr 2; M. Strauss, *Torture*, „New York Law School Law Review” 2003–2004, nr 48, s. 255–259.

³⁶ A. Dershowitz, *The Torture Warrant*, s. 281.

³⁷ S. Levinson, „Precommitment” and „Postcommitment”: *The Ban On Torture In The Wake of September 11*, „Texas Law Review” 2002–2003, nr 81, s. 2049.

instrument mający na celu kontrolowanie ich stosowania. Nawet wbrew zamierzeniom ich autorów w pewnym stopniu legitymizują one stosowanie tortur. Z całą mocą należy podkreślić – tortury nie mogą być stosowane w żadnych okolicznościach, nawet najbardziej wyjątkowych, a kwestionowanie tego zakazu jest bardzo szkodliwe.

Przeciwnicy stosowania tortur wskazują na trzy główne czynniki: ich zastosowanie jest nieetyczne, sprzeczne z prawem w ogóle, a z fundamentalnym prawem każdej osoby ludzkiej do poszanowania jej godności w szczególności, uzyskane zaś informacje są niewiarygodne. Osoba torturowana powie wszystko, co torturujący chce usłyszeć, tylko po to, aby zakończyć ból, jakiego doświadcza, nawet jeśli tak naprawdę wie niewiele bądź w ogóle niczego nie wie. Z powyższym wiąże się niemożność posiadania przez przesłuchujących pewności bądź wysokiego stopnia tej pewności, że osoba przesłuchiwana rzeczywiście dysponuje wiedzą, którą przesłuchujący chcą wydobyć w celu zapobieżenia określonemu niebezpieczeństwu. Oznacza to, że zastosowanie tortur może się opierać tylko na spekulacjach, domysłach, a to z kolei czyni wysoce prawdopodobną możliwość torturowania niewinnych ludzi. Powstaje tu ogromne ryzyko, że dana osoba będzie torturowana aż do jej śmierci, jeśli tylko przesłuchujący jest przekonany, że ma ona relewantną wiedzę i wstrzymuje się z jej ujawnieniem³⁸. Ponadto nie jest tajemnicą, że przesłuchujący dysponują całym arsenałem różnorodnych skutecznych technik wydobywania informacji bez potrzeby uciekania się do przemocy fizycznej i psychicznej, tortur w skrajnej postaci³⁹. Wreszcie przywołuje się argument braku możliwości kontrolowania kreowania nowych wyjątków od zasady zakazu stosowania tortur – jeden wyjątek może pociągnąć za sobą następny. Akceptacja przez władze amerykańskie stosowania tortur w wyjątkowych sytuacjach mogłaby doprowadzić do analogicznych akceptacji w innych państwach, podważając w ten sposób sam zakaz stosowania tortur, a także swoje moralne podstawy do potępienia podobnych praktyk w innych krajach. Niektórzy prawnicy wskazują, że tortury są rzeczywiście stosowane mimo istnienia zakazu, a więc akceptacja takich praktyk i ich regulacja prawna w istocie niewiele by zmieniły, a nawet korzystniej jest regulować pewne istniejące zachowania niż ich

³⁸ Procent osób niewinnych znajdujących się w Guantanamo jest szacowany na 40, co jest bardzo wysoką liczbą; podaje za: A.S. Weiner, *Law, Just War, And the International Fight Against terrorism: Is It War?*, artykuł jest dostępny na stronie internetowej: http://iisdb.stanford.edu/pubs/20962/Weiner_sep05.pdf, s. 24. Jak wskazują upublicznione protokoły z postępowania przed trybunałami weryfikującymi status zatrzymanych, wielu z nich to po prostu przypadkowe osoby, które znalazły się w niewłaściwym miejscu, w niewłaściwym czasie. Wielu zostało przekazanych w ręce władz amerykańskich przez Pakistańczyków, skuszonych perspektywą wynagrodzenia materialnego. Zob.: *Sketches of Guantanamo Detainees – Part II*, „The Guardian”, <http://www.guardian.co.uk/worldlatest/story/0,-5688326,00.html> (18.03.2006); A. Selsky, *Much Still Unknown About Gitmo Detainees*, „The Guardian”, <http://www.guardian.co.uk/worldlatest/story/0,-5690209,00.html> (18.03.2006).

³⁹ Dla przykładu można wymienić: system zachęt i nagród (np. oferowanie papierosów); odbieranie określonych przywilejów; wykorzystanie efektu szoku, jakiego zatrzymany doznaje po dostaniu się do niewoli; presja psychiczna; zdobycie zaufania zatrzymanego; oszustwo.

nieskutecznie zabraniać. Jak słusznie wskazuje B. Saul, jest to argument absurdalny, gdyż równie dobrze można podnosić, że skoro morderstwa i terroryzm mają miejsce, to również ich dokonywanie należy uregulować, a nie ich zabraniać⁴⁰. Nadal cytując B. Saula, należy podkreślić, że „bez względu na to, czy torturuje się, aby ocalić jedno życie lub tysiąc żyć, argumenty na rzecz tortur są nie do obronienia z powodu niemożliwych do przewyciężenia problemów natury prawnej, moralnej i praktycznej”⁴¹. Tortury gwałcą psychiczną i fizyczną integralność osoby torturowanej, negują jej godność ludzką, autonomię i człowieczeństwo. Uprzedmiotawiają ofiarę – wbrew jej woli. Stąd należy przy każdej okazji podkreślać absolutny zakaz stosowania tortur w każdych okolicznościach.

TRAKTOWANIE ZATRZYMANYCH W GUANTANAMO BAY NA TLE STANU NORMATYWNEGO

Na wstępie wypada zaznaczyć, że Stany Zjednoczone zobowiązały się traktować zatrzymanych humanitarnie, lecz nie przyznały im statusu jeńców wojennych (oświadczenie prezydenta G.W. Busha z dnia 7 lutego 2002 r.). Stąd też część uprawnień przysługujących ściśle jeńcom wojennym nie została im przyznana – dostęp do kantyny dla zakupu żywności, mydła i tytoniu; miesięczne zaliczki na żołd; posiadanie rachunków osobistych, na których są zapisywane ich zasoby pieniężne; możliwość otrzymywania sprzętu naukowego, sportowego i instrumentów muzycznych. Niestety, mimo nakazu humanitarnego traktowania zatrzymanych obowiązek ten został skutecznie osłabiony przez dodanie – niezgodnie z prawem międzynarodowym – słów „w zakresie odpowiednim i zgodnym z koniecznością wojskową”⁴². Niepokojące jest również to, że – jak stanowi oświadczenie prezydenta Busha – zatrzymani będą traktowani humanitarnie, gdyż wynika to z przyjętej polityki (*as a matter of policy*), a nie z zobowiązań prawnomiędzynarodowych⁴³. Dnia 7 lipca 2006 r. amerykański departament obrony ogłosił, że zatrzymani są uprawnieni do korzystania z minimalnych standardów zawartych w art. 3 wspólnym dla czterech Konwencji genewskich⁴⁴. Można uznać ten krok za pewien postęp, lecz w gruncie rzeczy nie zmienia to faktu, że Stany Zjednoczone od samego początku były zobowiązane traktować zatrzymanych humanitarnie, w tym przestrzegać – jako minimum – postanowień

⁴⁰ B. Saul, *Torture Degrades Us All*, 2005; artykuł jest dostępny na stronie internetowej: <http://essayus.blogspot.com/2005/12/torture-degrades-us-all.html> (6.03.2006).

⁴¹ Ibidem.

⁴² Zob. oświadczenie rzecznika prasowego Białego Domu (*White House, Fact Sheet on Status of Detainees at Guantanamo, 7 February 2002*), dostępne na stronie internetowej: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/02/20020207-13.html>.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ *DoD Memorandum: Application of Common Article 3 of the Geneva Conventions to the Treatment of Detainees in the Department of Defense*, memorandum jest dostępne na stronie internetowej: <http://www.defenselink.mil/news/Aug2006/d20060814comm3.pdf>.

art. 3. Można jednak uznać, że w sferze symbolicznej znaczenie tego oświadczenia jest duże.

Do najcięższych nadużyć doszło w kontekście transferu, warunków internowania oraz przede wszystkim przesłuchania. O transferze autorka wspomina poniżej przy okazji przedstawienia raportu Komisji Praw Człowieka.

WARUNKI INTERNOWANIA

W kontekście warunków internowania istotne jest to, że od samego początku istnienia obozu w Guantanamo – w proteście wobec ciężkich warunków bytowych – dochodziło do strajków głodowych. W lutym 2002 r. strajkowało prawie 200 osób. Jak podaje Amnesty International, już w marcu 2002 r. władze obozu rozpoczęły przymusowe karmienie strajkujących zatrzymanych (*force-feeding*) za pomocą tub wkładanych do żołądka⁴⁵. Główną przyczyną strajków była i nadal pozostaje niepewność zatrzymanych, co do ich przyszłości. Niektórzy z nich przez ponad pięć lat przebywają w obozie, bez prawa do sądu, bez postawienia jakichkolwiek zarzutów z bardzo ograniczoną możliwością kontaktu z rodziną i światem zewnętrznym. Jeden z ostatnich protestów głodowych rozpoczął się w lipcu 2005 r.⁴⁶ Zatrzymani domagali się czystej wody i jedzenia, lepszej opieki medycznej, kontaktu z rodziną, większego

⁴⁵ *Amnesty International Memorandum* (nagłówek: *The conditions and transfer to, and detention in, Guantanamo Bay*). Na temat *forcible feeding* zob. N.S. Rodley, *The Treatment of Prisoners Under International Law*, Oxford 1999, s. 303. Autor wskazuje na Deklarację Światowego Stowarzyszenia Medycznego z Tokio z 1975 r., zgodnie z którą lekarz powinien odmówić przymusowego karmienia więźnia/jeńca dopóki ten ostatni jest w stanie wyrazić jasną i racjonalną opinię w zakresie konsekwencji odmowy przyjęcia pokarmu (pkt 6). Deklaracja jest dostępna na stronie internetowej: <http://www.wma.net/e/policy/c18.htm>.

⁴⁶ Zob. doniesienia prasowe: J. Loney, *Guantanamo prisoners stage hunger strike*, Swissinfo, <http://www.swissinfo.org/sen/swissinfo.html?siteSect=143&sid=5959016&cKey=1121982632000> (30.03.2006); M. Faul, *Guantanamo Inmates on New Hunger Strike*, „The Guardian”, <http://www.guardian.co.uk/world/latest/story/0,1280,-5247221,00.html>; *Guantanamo detainees on hunger strike*, ABC News Online, <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200509/s1451429.htm> (30.03.2006); *Guantanamo strike in second month*, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/4228732.stm> (30.03.2006); *131 detainees now taking part in Guantanamo hunger strike*, „USA Today”, http://www.usatoday.com/news/washington/2005-09-10-gitmo-strike_x.htm (30.03.2006); *Mniej protestujących w Guantanamo?*, Wirtualna Polska, <http://wiadomosci.wp.pl/drukuj.html?wid=7960675&kat=1356&ticaid=11569> (30.03.2006); B. Fergusson, *Gitmo Detainees Being Left to die: Lawyer*; Arab News, <http://www.arabnews.com/?page=7§ion=0&article=70604&d=24&m=9&y=2005> (30.03.2006); *Guantanamo hunger strikers force-fed*, <http://www.dawn.com/2005/10/16/top13.htm> (30.03.2006); *Judge rules on Guantanamo strike*; BBC News, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/4380642.stm> (30.03.2006); *UN concerned at Guantanamo prisoner's forced feeding*, The News International, <http://jang.com.pk/thenews/dec2005-daily/31-12-2005/world/w2.htm> (30.03.06); *UN concern at Guantanamo feeding*, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/4569626.stm> (30.03.06); E. Schmitt, T. Golden, *Detainee force-feeding confirmed*, „International Herald Tribune”, <http://www.iht.com/articles/2006/02/22/news/gitmo.php> (30.03.06); *Amnesty International. Press Release. USA: Guantanamo hunger strikers critically ill*, <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGAMR511542005?open&of=ENG-USA>.

szacunku dla ich religii, w tym poszanowania Koranu, oraz sprawiedliwego procesu wraz z rzeczywistym prawem do obrony⁴⁷. Wielu z zatrzymanych było do tego stopnia zdeterminowanych, że ogłosiło, iż będą protestować aż do śmierci, jeśli ich żądania nie zostaną spełnione⁴⁸. W odpowiedzi na to amerykańskie władze wojskowe rozpoczęły przymusowe karmienie protestujących (informacje na ten temat pojawiły się już we wrześniu 2005 r.⁴⁹). Jeden z jeńców opisał sposób przeprowadzania przymusowego karmienia: głowa jest unieruchamiana paskiem przymocowanym do krzesła. Ręce jeńca są przytwierdzone kajdankami do krzesła, a nogi są skrępowane łańcuchami. Jeśli dana osoba odmawia jedzenia, przymusowo wkłada się jej tubę do gardła, następnie do żołądka. Skutkiem tego jest na przykład samoczynne oddawanie moczu oraz kału, a także wymioty i krwawienia⁵⁰. W swoim raporcie Komisja Praw Człowieka ONZ uznała takie praktyki za stanowiące tortury⁵¹.

Z relacji samych zatrzymanych wynika, że amerykańskie władze wojskowe, również wbrew swoim obowiązkom zapewniania zatrzymanym – jeńcom wojennym – poszanowania ich czci i osoby oraz humanitarnego traktowania, dopuściły się nadużyć polegających na biciu oraz innym niewłaściwym użyciu siły fizycznej. Wielu z zatrzymanych było świadkami pobicia lub słyszało o nim.

Dla uwiarygodnienia powyższego można dodać, że pod koniec listopada 2004 r. do prasy „przeciekały” informacje na temat poufnego raportu MKCK, w którym Komitet miał określić warunki internowania i metody przesłuchań jako stanowiące tortury (*tantamount to torture*)⁵².

PRZESŁUCHANIA

Przesłuchania w obozie X-Ray rozpoczęły się w styczniu 2002 r. Po ujawnieniu przez media zdjęć poniżanych więźniów w więzieniu Abu Ghraib w Iraku departament obrony Stanów Zjednoczonych upublicznił serię dokumentów i instrukcji w zakresie autoryzowanych metod przesłuchania stosowanych wobec tzw. nielegalnych kombatanów. Dokumenty te ujawniają także wewnętrzne dyskusje i debaty nad mogącymi znaleźć zastosowanie metodami stanowiącymi w dużej mierze sposób na obejście prawa. Niektóre z tych metod (*interrogation methods/techniques*) są okrutnym, nie-ludzkim lub poniżającym traktowaniem, a nawet torturami (zwłaszcza stosowane w kombinacji).

⁴⁷ J. Loney, *Guantanamo prisoners stage hunger strike*, zob. przypis 46.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ *131 detainees now taking part in Guantanamo hunger strike*, „USA Today”, zob. przypis 46.

⁵⁰ E. Schmitt, T. Golden, *Detainee force-feeding confirmed*, zob. przypis 46.

⁵¹ Zob. przypis 81.

⁵² *Tantamount to torture*, „The Guardian”, <http://www.guardian.co.uk/leaders/story/0,3604,1363203,00.html>; N.A. Lewis, *Red Cross Finds Detainee Abuse in Guantanamo*, „The New York Times”, <http://www.nytimes.com/2004/11/30/politics/30gitmo.html?ex=1259470800&en=825f1aa04c65241f&ei=5088&partner=rssnyt> (22.04.2007).

Do pozbawienia jeńców w Guantanamo Bay ochrony przysługującej jeńcom wojennym w ogromnym stopniu przyczyniły się memoranda doradcy prezydenta Busha, obecnego prokuratora generalnego Alberto Gonzalesa. W memorandum z dnia 25 stycznia 2002 r. nakłaniał on prezydenta do uznania Talibów i członków Al Kaidy za nieuprawnionych do statusu jeńca wojennego i ochrony stąd płynącej (co stało się dnia 7 lutego 2002 r., kiedy to prezydent Bush określił status zatrzymanych) celem zachowania „elastyczności” w odniesieniu do możliwych do zastosowania technik przesłuchania zatrzymanych w „wojnie z terroryzmem”. Zdaniem A. Gonzalesa odmowa przyznania statusu jeńców wojennych zatrzymanym znacznie zmniejszy ryzyko postawienia w stan oskarżenia przed amerykańskimi sądami amerykańskich żołnierzy za np. „niehumanitarne traktowanie” lub „zamachy na godność osobistą”⁵³. W tym kontekście warto wspomnieć o wstrząsającym w swej treści i rażąco błędnym memorandum generała Jaya S. Bybee (ówczesnego zastępcy prokuratora generalnego) z sierpnia 2002 r., które stanowiło oficjalną opinię prawną biura doradztwa prawnego (Office of Legal Counsel) Ministerstwa Sprawiedliwości, będącą interpretacją Konwencji o zakazie stosowania tortur z 1984 r.; zgodnie z memorandum torturowanie zatrzymanych członków Al Kaidy za granicą „może być uzasadnione”. Bybee wskazywał także na możliwe okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną za torturowanie – samoobronę i stan wyższej konieczności oraz na fakt, że na podstawie tej ostatniej teorii prezydent może podjąć decyzję o zastosowaniu tortur bez względu na obowiązujący w prawie międzynarodowym i amerykańskim zakaz stosowania tortur (jako głównodowodzący armią). Memorandum znacznie zawężyło definicję tortur, obejmując nią tylko siedem praktyk: dotkliwe pobicia kijami lub pałkami, groźby nieuchronnej śmierci, przypalanie papierosem, elektrowstrząsy genitaliów, zgwałcenie lub napastowanie seksualne oraz zmuszanie zatrzymanego do obserwowania torturowania innej osoby⁵⁴. Aby „ból fizyczny stanowił tortury musi odpowiadać swą intensywnością bólowi towarzyszącemu poważnym zranieniom, takim jak uszkodzenie narządu ciała, upośledzenie funkcji organizmu lub nawet śmierć”⁵⁵(!). Natomiast tortury psychiczne obejmują tylko czyny, których rezultatem jest „znacząca psychologiczna krzywda (cierpienie) o znacznym okresie trwania, np. trwająca miesiącami lub nawet latami”⁵⁶(!). Memo-

⁵³ Podaję za raportem *Human Rights Watch, Getting Away with Torture? Command Responsibility for the U.S. Abuse of Detainees*, s. 9.

⁵⁴ Memorandum Jaya S. Bybee (z Ministerstwa Sprawiedliwości) dla Alberto Gonzalesa (ówczesnego doradcy prezydenta) z 1 sierpnia 2002 r. (*Standards for Conduct of Interrogation under 18 U.S.C. Sections 2340–2340A*) jest dostępne na stronie internetowej: <http://files.findlaw.com/news.findlaw.com/hdocs/docs/doj/bybee80102mem.pdf>, s. 24. Na ten temat zob. również J.W. Dean, *The Torture Memo By Judge Jay S. Bybee That Haunted Alberto Gonzales's Confirmation Hearings*, artykuł jest dostępny na stronie internetowej: <http://writ.news.findlaw.com/dean/20050114.html>.

⁵⁵ Ibidem, s. 1.

⁵⁶ Ibidem.

randum to zostało następnie odrzucone przez amerykańską administrację⁵⁷, jednak zaistniało w przestrzeni publicznej i świadomości prawnej dowódców, żołnierzy itd. przez około 22 miesiące i tym samym mogło przyczynić się wytworzenia ogólnego klimatu sprzyjającego naruszaniu międzynarodowego prawa humanitarnego oraz zakazu stosowania tortur⁵⁸.

W serii upubliczniczonych dokumentów znajduje się również memorandum doradcy prawnego departamentu obrony (dalej: Memorandum z 2 grudnia 2002 r.⁵⁹) przygotowane w odpowiedzi na prośbę dowódcy sił amerykańskich w Guantanamo gen. Michaela Dunlaveya, a zaakceptowane przez sekretarza obrony dnia 2 grudnia 2002 r., upoważniało do użycia wobec zatrzymanych w Guantanamo takich metod jak wspomniane już przymusowe golenie głów i owłosienia twarzy, odebranie przedmiotów kultu oraz ubrań. Dokument ten miał na celu określenie legalności zastosowania do zatrzymanych bardziej agresywnych metod przesłuchiwanie, biorąc pod uwagę okoliczność, że według Stanów Zjednoczonych nie są oni jeńcami wojennymi uprawnionymi do ochrony płynącej z III Konwencji genewskiej. Memorandum to wymieniało takie metody jak np. umieszczanie w pozycjach męczących przez maksymalnie 4 godzin (np. stanie)⁶⁰, izolacja przez okres do 30 dni, pozbawienie światła oraz dźwięków (*deprivation of light and auditory stimuli*), nakładanie na głowy kaptura podczas transferu i przesłuchania, stosowanie 20-godzinnego przesłuchania, przymusowe golenie, wywoływanie stresu przez wykorzystywanie lęków zatrzymanych (np. przed psami). Wreszcie wśród najbardziej ingerujących i agresywnych technik – zaakceptowano użycie łagodnego, niewywołującego zranień kontaktu fizycznego. Następnie sekretarz obrony wycofał aprobatę (styczeń 2003 r.) dla tych metod. Równocześnie D. Rumsfeld powołał grupę roboczą (DOD Working Group)

⁵⁷ Tak również D. Rose, *Guantanamo. America's War on Human Rights*, Londyn 2004, s. 91 i 94 (cytuując wypowiedź Milтона Beardena, byłego funkcjonariusza CIA). Memorandum to zostało uchylone przez memorandum Ministerstwa Sprawiedliwości z 30 grudnia 2004 r. (*Standards for Conduct of Interrogation under 18 U.S.C. Sections 2340–2340A*) dla Jamesa B. Comey (zastępcy prokuratora generalnego); jest ono dostępne na stronie internetowej: <http://www.usdoj.gov/olc/dagmemo.pdf>. To memorandum zostało napisane w innym tonie – zaczyna się od słów, że tortury są odrażające zarówno dla amerykańskiego prawa i wartości, jak i dla prawa międzynarodowego. W wyraźnej opozycji do poprzedniego memorandum dokument stwierdza, że tortury nie ograniczają się tylko do aktów powodujących ból dorównujący intensywnością temu wywołanemu przez poważne fizyczne zranienie, takie jak uszkodzenie organu czy też upośledzenie czynności organizmu, a nawet śmierć. Cierpienie psychiczne nie musi trwać przez miesiące, a nawet lata – jak stwierdzało poprzednie memorandum. Również krzywda nie musi być już teraz permanentna, lecz wystarczy, że będzie ona trwać przez dłuższy czas.

⁵⁸ Krytyczna analiza memorandum z 1 sierpnia 2002 r. zob. H.H. Koh, *A World Without Torture*, „Columbia Journal of International Law” 2004–2005, nr 43, s. 646–654. H.H. Koh określił to memorandum słowami: „plama na naszym prawie i narodowej reputacji”, oraz za E. Rostovem: „katastrofa”; *ibidem*, s. 654.

⁵⁹ Memorandum jest dostępne na stronie internetowej: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB127/02.12.02.pdf> (24.02.2006).

⁶⁰ Na oryginale dokumentu sekretarz obrony Donald Rumsfeld napisał, że on codziennie stoi po 8–10 godzin, i zapytał, dlaczego należy ograniczać stanie do czterech godzin? (*However, I stand for 8–10 hours a day. Why is standing limited to 4 hours?*).

mającą ocenić techniki przesłuchiwania zatrzymanych. Efektem działań grupy była seria raportów, w tym ten z marca 2003 r. z zaleceniami dotyczącymi metod przesłuchania (*Detainee Interrogations in the Global War on Terrorism: Assessment of Legal, Historical, Policy, and Operational Considerations*⁶¹). Z tych metod Rumsfeld zaakceptował manipulowanie dietą oraz warunkami otoczenia, które mają na celu zdezorientowanie jeńca przez odpowiednią zmianę jego zwyczajów żywieniowych lub warunków otoczenia. W pierwszym przypadku nie oznacza to pozbawiania żywności lub wody, lecz np. zamianę gorących posiłków na zimne. W drugim przypadku stosuje się środki typu zmiana temperatury pomieszczenia czy emisja nieprzyjemnych zapachów. Kolejna metoda dotyczy zmian cyklu snu. Polega ona na zakłócaniu snu jeńców wojennych przez zmianę godzin snu z nocnych na昼ienne, jednak – zdaniem amerykańskiej administracji – nie na pozbawianiu snu w ogóle, co można jednak uznać za zwykły eufemizm. Inne metody to izolacja do 30 dni czy obecność psów wojskowych w celu wywołania w zatrzymanych niepokoju, jednak bez używania ich do zastraszania lub terroryzowania zatrzymanych; pozbawienie możliwości postrzegania zmysłowego, obejmujące pozbawienie zapachów, smaków, widoków, do których jeńiec przywykł. W przypadku tej ostatniej techniki w ekstremalnych przypadkach jej zastosowanie może doprowadzić do halucynacji. Raport wymienia także umieszczanie w męczących pozycjach, odebranie ubrań, odebranie przedmiotów luksusowych, w tym przedmiotów służących do praktykowania religii, przymusowe golenie oraz przekonywanie zatrzymanego, że śmiertelne bądź bolesne konsekwencje są nieuchronne. Raport grupy roboczej również przyczynił się w znacznym stopniu do rozluźnienia definicji tortur. Raport grupy roboczej został w marcu 2005 r. uznany za niemający zastosowania⁶².

Wobec zarzutów i oskarżeń wysuwanych pod adresem amerykańskiej administracji w maju 2004 r. sekretarz obrony wyznaczył wiceadmirała marynarki wojennej Alberta T. Churcha do przeprowadzenia wszechstronnego dochodzenia w przedmiocie stosowanych przez departament obrony metod przesłuchania (w Afganistanie, Iraku i Guantanamo Bay) oraz ich wpływu na nadużycia wobec zatrzymanych, jeśli takowe zostaną stwierdzone. Zespół ekspertów z dziedziny przesłuchań i zatrzymywania (*detention*) przygotował raport (dalej: raport Churcha), w którym wskazał na dwa przypadki nadużyć w Guantanamo⁶³. Raport wskazuje, że metody wymienione w podręczniku armii polowej (*Field Manual 34–52*) bardzo często w trakcie „global-

⁶¹ *General Counsel for the Department of Defense, Working Group Report on Detainee Interrogations in the Global War on Terrorism: Assessment of Legal, Historical, Policy, and Operational Considerations*; raport jest dostępny na stronie internetowej: <http://www.defenselink.mil/news/Jun2004/d20040622doc8.pdf>.

⁶² J. Mayer, *Annals of the Pentagon. The Memo. How an internal effort to ban the abuse and torture of detainees was thwarted*, „The New Yorker”; artykuł jest dostępny na stronie internetowej: http://www.newyorker.com/fact/content/articles/060227fa_fact (17.03.2006).

⁶³ Raport Alberta T. Churcha jest dostępny na stronie internetowej: <http://www.defenselink.mil/news/Mar2005/d20050310exe.pdf> (24.02.2006).

nej wojny z terrorem” okazywały się nieadekwatne; stąd powstała potrzeba poszukiwania nowych metod dla uzyskania istotnych danych wywiadowczych⁶⁴. W raporcie czytamy, że autoryzacja przez Departament Obrony omawianych metod przesłuchania nie stanowiła upoważnienia ani zachęty dla naruszania praw zatrzymanych w Guantanamo. Urzędnicy Departamentu Obrony oraz dowódcy odpowiedzialni za przesłuchania wykazywali zamiar traktowania zatrzymanych humanitarnie, co jest sprzeczne z zarzutami, że tacy urzędnicy lub dowódcy zaakceptowali możliwość popełniania nadużyć wobec zatrzymanych. W konsekwencji nie ma żadnego dowodu, że istniała polityka nadużyć ogłoszona przez władze wojskowe⁶⁵. Były to więc sporadyczne, pojedyncze wypadki, które można traktować raczej jako przypadki, a nie część większej, świadomej polityki czy też planu⁶⁶. W raporcie stwierdzono jednak, że powinny zostać wydane wyraźne i jasne wskazówki dla dowódców zarówno w Guantanamo Bay, jak i w Afganistanie i Iraku odnośnie do stosowania technik przesłuchania, gdyż jest wysoce prawdopodobne, że przyczyniłoby się to do zmniejszenia liczby nadużyć⁶⁷.

Raport Churcha wskazuje na osiem przypadków nadużyć⁶⁸, jakie wydarzyły się w Guantanamo, które według autorów raportu były stosunkowo małe pod względem ingerencji fizycznej, aczkolwiek dwa przypadki dotyczyły pozaproceduralnego (podjętego z własnej inicjatywy), sugestywnego zachowania seksualnego przesłuchujących kobiet. Polegało ono na dotykaniu i mówieniu do zatrzymanych w seksualnie sugestywny sposób w celu wywołania uczucia stresu i niepokoju w oparciu o wierzenia religijne. Takie zachowanie wyraźnie stawia problem kulturowej i religijnej wrażliwości zatrzymanych. Autorzy raportu stwierdzają, że tylko te dwa przypadki stanowiły w istocie nadużycia wobec zatrzymanych, a ich wykonawczynie zostały dyscyplinarnie ukarane⁶⁹. Nie znajdują oni żadnego powiązania między metodami przesłuchań a nadużyciami popełnionymi wobec zatrzymanych. Na około 24 tys. przeprowadzonych przesłuchań tylko trzy przypadki nadużyć można uznać za związane z przesłuchaniem; wszystkie one polegały na niewielkim przekroczeniu granic zaaprobowanych metod⁷⁰.

⁶⁴ Ibidem, s. 1.

⁶⁵ Ibidem, s. 3.

⁶⁶ Analogiczne stanowisko zostało przez Stany Zjednoczone podtrzymane w ich raporcie przedłożonym Komitetowi Przeciwno Torturom z 13 stycznia 2006 r. stosownie do art. 19 Konwencji o zakazie stosowania tortur z 1984 r. (podobnie było również w wersji wcześniejszej z 29 czerwca 2005 r.). Raport z 2006 r. jest dostępny na stronie internetowej: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/400/82/PDF/G0640082.pdf?OpenElement>, a wersja z 2005 r. na stronie internetowej: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/425/90/PDF/G0542590.pdf?OpenElement>.

⁶⁷ Raport Churcha, s. 3.

⁶⁸ Jest to stan na dzień 30 września 2004 r.

⁶⁹ Raport Churcha, s. 12 i 14.

⁷⁰ Dochodzenie nie wykazało również żadnych nadużyć popełnionych przez personel medyczny w trakcie przesłuchań; raport Churcha, s. 19–20.

W odniesieniu do przyczyn popełniania nadużyć raport – w przekonaniu autorki – bagatelizuje prawdziwe ich powody. Autorzy raportu stwierdzają, że bardzo często są to emocje w sytuacji kontaktu z osobą, która mogła zabić żołnierza amerykańskiego lub stanowić zagrożenie. Słusznie wskazują na brak działania po stronie dowódców, kiedy to symptomy przyszłych nadużyć były widoczne; w takich przypadkach dowódcy powinni byli sprecyzować zasady postępowania i przesłuchiwania zatrzymanych celem zapobieżenia naruszeniom ich praw. Wreszcie, załamanie dyscypliny i dobrego porządku w niektórych oddziałach mogło przyczynić się do owych nadużyć. Zapewne wszystkie te czynniki miały wpływ na postępowanie dowódców i żołnierzy amerykańskich, ale poprzestanie na tych stwierdzeniach nie wystarcza. Atmosferę swego rodzaju przyzwolenia dla tego rodzaju nadużyć stworzyła już sama odmowa przyznania statusu jeńców wojennych zatrzymanym i będąca konsekwencją tego odmowa ochrony płynącej z III konwencji genewskiej oraz przez podważające domniemanie niewinności określenia prezydenta Busha i sekretarza obrony Rumsfelda, że zatrzymani to „najgorsi z najgorszych”, „źli ludzie” itp.⁷¹ Amnesty International wskazuje na *war mentality*, czyli mentalność wojenną⁷², leżącą u podłoża postępowania wojskowych amerykańskich. Wiarygodność samego raportu również daje się dość skutecznie podważać, gdyż można mu przede wszystkim zarzucić brak niezależności. Sam sekretarz obrony zleca wiceadmirałowi marynarki wojennej, który hierarchicznie jest mu podporządkowany, aby zbadał on przypadki nadużyć popełnionych przez Departament Obrony w przeprowadzanych przezeń operacjach.

Inny raport dotyczący weryfikacji operacji internowania i przesłuchania przeprowadzanych przez Departament Obrony, a dotyczący Abu Ghraib w Iraku, wydany w sierpniu 2004 r. przez niezależny panel (tzw. panel Schlesingera) wskazuje, że wyżsi urzędnicy cywilni i wojskowi stworzyli klimat przychylności dla tortur oraz okrutnego i niehumanitarnego traktowania zatrzymanych⁷³. Human Rights Watch w swoim raporcie *Getting Away with Torture? Command Responsibility for the U.S. Abuse of Detainees* wysnuwa podobne wnioski; zdaniem organizacji dowódcy wojskowi i cywilni podejmowali decyzje, które przyczyniły się do poważnych i masowych naruszeń prawa. Okoliczności, w których te decyzje były podejmowane, silnie

⁷¹ Cytat z: *United States: Guantanamo Two Years On*, dostępne na stronie: http://www.hrw.org/english/docs/2004/01/09/usdom6917_txt.htm.

⁷² Raport Amnesty International, *USA: Guantánamo and beyond: The continuing pursuit of unchecked executive power (2005)*; raport jest dostępny na stronie internetowej: <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGAMR510632005> (nagłówek: *Human rights law rejected by a war mentality*).

⁷³ Raport Schlesingera jest dostępny na stronie internetowej: <http://files.findlaw.com/news.findlaw.com/cnn/docs/dod/abughraibrpt.pdf>. Zob. również Raport Amnesty International, *USA: Human dignity denied. Torture and accountability in the 'war on terror' (2004)*, dostępny na stronie internetowej: [http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/\\$File/AMR5114504.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/$File/AMR5114504.pdf) Raport Schlesingera ujawnia około 300 zarzutów nadużyć popełnionych w Afganistanie, Guantanamo i Iraku.

sugerują, że dowódcy wiedzieli bądź powinni byli wiedzieć, że takie nadużycia były również efektem działań podejmowanych przez nich samych⁷⁴. W przeciwieństwie więc do raportu Churcha międzynarodowe organizacje pozarządowe są zdania, że nadużycia popełniane na jeńcach wojennych przetrzymywanych w Guantanamo nie stanowią jedynie odosobnionych przypadków, za które dowódcy nie ponoszą odpowiedzialności.

Również FBI rozpoczęło wewnętrzne śledztwo w przedmiocie wiarygodności zarzutów torturowania (czerwiec 2004 r.). W rezultacie 26 agentów stwierdziło, że byli świadkami agresywnego traktowania zatrzymanych w Guantanamo w czasie ich przesłuchiwania. Takie też działania obejmowało zakresem śledztwo. Metody zastosowane podczas przesłuchiwania zatrzymanych można podzielić na trzy grupy: 1) te, które nigdy nie zostały zatwierdzone; 2) te, które zostały zatwierdzone już po fakcie ich zastosowania oraz 3) te, których stosowanie zostało zatwierdzone od samego początku⁷⁵. Wśród technik zastosowanych bez upoważnienia znalazły się: „uciszenie” zatrzymanego przy użyciu taśmy klejącej (zarówno dla zaklejenia ust, jak i całej głowy), niewłaściwe skuwanie zatrzymanych i umieszczanie ich w pozycji embrionalnej na podłodze (tzw. *short-shackling*) i groźby wobec samych zatrzymanych oraz ich rodzin. Praktyką stosowaną podczas przesłuchań, a określaną jako *short shackle*, było bardzo ciasne krępowanie jeńca metalowymi więzami, a następnie przytwierdzanie do podłogi. Trwało to czasami aż do dwunastu godzin bądź nawet dłużej. Podczas gdy zatrzymany był skrupowany, puszczano głośną muzykę, stroboskopowe światło, czasami straszono zatrzymanych psami; zatrzymani nie mieli dostępu do toalety, wody, jedzenia.

W grupie technik, które zostały usankcjonowane po zastosowaniu, znalazły się następujące działania: w kilkunastu przypadkach poddano zatrzymanych skrajnym temperaturom; przeniesienia jeńców z jednej celi do drugiej, aby zakłócić porządek snu i zmniejszyć opór w czasie przesłuchania; użycie psa wojskowego, który zachowywał się bardzo agresywnie, w celu zastraszenia przesłuchiwanego; umieszczenie w izolacji. Raport FBI wspomina również o tzw. Special Interrogation Plan, czyli specjalnym planie przesłuchań, który miał zastosowanie do niebezpiecznych i stawiających opór jeńców. W ramach tego planu używano m.in. następujących technik przesłuchań: zmuszano zatrzymanego do noszenia kobiecego stanika; mówiono mu, że jego matka i siostry to dziwki; prowadzano zatrzymanego na smyczy i zmuszano go do zachowywania się jak pies; przeszukiwano miejsca intymne; zmuszano do stania nago w obecności kobiet przesłuchujących. Rezultatem stosowania tego typu

⁷⁴ Raport *Human Rights Watch Getting Away with Torture? Command Responsibility for the U.S Abuse of Detainees (2005)* jest dostępny na stronie internetowej: <http://www.hrw.org/reports/2005/us0405/us0405.pdf>, s. 1.

⁷⁵ *Army Regulation 15-6: Final Report. Investigation into FBI Allegations of Detainee Abuse at Guantanamo Bay, Cuba Detention Facility (2005)*, <http://www.defenselink.mil/news/Jul2005/d20050714report.pdf>, s. 27.

metod, zwłaszcza w różnego rodzaju kombinacjach, jest poniżające traktowanie, które stanowi niewątpliwe naruszenie praw zatrzymanych. Jednak według autorów raportu były one legalnie dozwolone, gdyż zostały zatwierdzone przez sekretarza obrony.

W odpowiedzi na skargi i krytyczne głosy ze strony obrońców praw człowieka, we wrześniu 2006 r. Departament Obrony wydał Dyrektywę nr 2310.01E, w której wskazał, że nieludzkie traktowanie jeńców wojennych jest zabronione i nie może być usprawiedliwione napięciem związanym z walką (*stress combat*) ani głęboką prowokacją (*deep provocation*)⁷⁶. Dyrektywa znajduje zastosowanie do wszystkich konfliktów zbrojnych, bez względu na to, jak są one charakteryzowane. Jako minimalny standard wskazano traktowanie zatrzymanych zgodnie z art. 3 czterech Konwencji genewskich. W przepisach omawianego dokumentu można znaleźć również odwołanie się do odpowiedniego trybunału w sytuacji, gdy istnieją wątpliwości co do statusu ujętej osoby (pkt 4.7)⁷⁷. Zmiany wprowadzono również w amerykańskim podręczniku armii polowej (*Army Field Manual 2–22.3*; zastąpił on wcześniejszy *Army Field Manual 34–52* z 1992 r.) – zakazano stosowania ośmiu technik przesłuchania zatrzymanych oraz autoryzowano dziesięć technik. Wśród zakazanych technik można wskazać: zmuszanie do nagości i wykonywania aktów seksualnych; użycie kapturów, taśm do zaklejania oczu; bicie, wstrząsy elektryczne, przypalanie i inne formy sprawiania fizycznego bólu; tzw. *waterboarding*, czyli symulację topienia; użycie psów; wywoływanie hipotermii lub oparzeń; symulowanie przeprowadzenia egzekucji; pozbawienie jeńca wojennego żywności, wody i opieki medycznej⁷⁸.

REAKCJA MIĘDZYRZĄDOWYCH ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH

Organizacje międzynarodowe nie pozostały obojętne na dramat zatrzymanych w Guantanamo Bay.

Dnia 26 kwietnia 2005 r. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy wydało rezolucję 1433 (2005) dotyczącą legalności internowań przeprowadzanych przez Stany Zjednoczone⁷⁹. Na podstawie rozległych badań materiałów faktycznych i prawnych oraz innych wiarygodnych źródeł Zgromadzenie uznało, że okoliczności, w których

⁷⁶ Department of Defense, Directive No. 3210.01E z dnia 5 września 2006 r., dostępna na stronie internetowej: http://www.defenselink.mil/pubs/pdfs/Detainee_Prgm_Dir_2310_9-5-06.pdf (23.09.2006).

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ *Army Field Manual 2–22.3* (punkt 5.75), s. 5–21. *Manual* jest dostępny na stronie internetowej: <http://www.army.mil/references/FM2-22.3.pdf>. Zob. również *Army Publishes New Intelligence Manual*, http://www4.army.mil/ocpa/read.php?story_id_key=9524 (23.09.2006).

⁷⁹ Rezolucja 1433 (2005) – *Lawfulness of detentions by the United States in Guantanamo Bay* – jest dostępna na stronie internetowej: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta05/ERES1433.htm> (7.03.2006).

są przeprowadzane internowania, są nielegalne. Jako przesłanki takiego wniosku podano fakt poddawania zatrzymanych okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu, będącemu rezultatem oficjalnej polityki zatwierdzonej przez rząd oraz stosowanie wobec zatrzymanych – systematycznie i przy współdziałaniu rządu amerykańskiego – metod osiagających poziom tortur⁸⁰.

Z kolei dnia 15 lutego 2006 r. Komisja Praw Człowieka ONZ opublikowała raport na temat sytuacji zatrzymanych w Guantanamo⁸¹. Raport ten można z całą pewnością uznać za wiarygodny, zobiektywizowany, pomimo że sprawozdawcy nie mieli dostępu do zatrzymanych. Już na wstępie wyłania się w tym kontekście pytanie: jeśli władze amerykańskie nie angażują się w nielegalne metody przesłuchań, to dlaczego odmawiają dostępu ekspertom ONZ? Abstrahując od wiarygodności różnych raportów organizacji pozarządowych, doniesień mediów itp., takie zachowanie rzuca jednak pewien cień wątpliwości i pozwala kwestionować zapewnienia administracji amerykańskiej o pełnym poszanowaniu prawa międzynarodowego.

Raport Komisji Praw Człowieka obejmuje kilka obszarów zainteresowania, które zostały zbadane przez innego eksperta-sprawozdawcę; na czele grupy roboczej ds. arbitralnego pozbawienia wolności stała Leila Zerrougui, niezależnością sędziów i prawników zajmował się Leandro Despouy, torturami i nieludzkim, okrutnym lub upokarzającym traktowaniem – Manfred Nowak, wolnością religii lub wyznania – Asma Jahangir, i wreszcie prawem każdej osoby do najwyższego poziomu zdrowia psychicznego i fizycznego zajmował się Paul Hunt. Podczas całego procesu badania sytuacji zatrzymanych w Guantanamo eksperci próbowali nakłonić Stany Zjednoczone do współpracy, w tym przede wszystkim do zapewnienia sobie dostępu do zatrzymanych, jednak jak już zostało wspomniane, dostęp ten został im odmówiony, w związku z czym, nie chcąc naruszać własnych zasad postępowania w takich przypadkach (tzw. *fact-finding mission*) i podważać celu obiektywnej i sprawiedliwej oceny sytuacji zatrzymanych, Komisja Praw Człowieka zrezygnowała z wizytowania Guantanamo w ogóle, obawiając się, że zostanie jej pokazane tylko to, co władze amerykańskie uznają za dopuszczalne. Raport został więc opracowany w oparciu o odpowiedź rządu amerykańskiego na przesłany im kwestionariusz dotyczący internowania, wywiady przeprowadzone ze zwolnionymi osobami zatrzymanymi, a obecnie mieszkającymi lub pozbawionymi wolności we Francji, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii, odpowiedzi od prawników udzielonych w imieniu zatrzymanych wciąż przebywających w Guantanamo, informacje dostępne publicznie w raportach organizacji pozarządowych, mediach oraz oficjalnych raportach i dokumentach amerykańskiej administracji.

⁸⁰ Rezolucja 1433 (2005), pkt 7.

⁸¹ Raport Komisji Praw Człowieka ONZ na temat sytuacji zatrzymanych w Guantanamo (*Situation of detainees at Guantanamo Bay*); raport jest dostępny na stronie internetowej: http://www.ohchr.org/english/bodies/chr/docs/62chr/E.CN.4.2006.120_.pdf.

Konkluzje raportu dotyczące tortur są następujące:

- Niektóre techniki przesłuchania, w szczególności użycie psów, wystawianie na działanie skrajnych temperatur, pozbawianie snu przez kilka następujących po sobie dni i długotrwała izolacja, powodują ostre cierpienie. Zastosowanie tych technik w kombinacji może nawet stanowić tortury⁸²;
- W kontekście przekroczenia uprawnienia do użycia siły raport stwierdza, że do takich nadużyć dochodziło w trakcie transportu zatrzymanych do Guantanamo Bay oraz przy przymusowym karmieniu (*force-feeding*) zatrzymanych⁸³. Sposób przeprowadzania tego ostatniego stanowił tortury. Podczas transportu zatrzymani byli skrępowani łańcuchami, zakapturzeni, zmuszono ich do noszenia gogli uniemożliwiających widzenie oraz słuchawek wykluczających słyszenie. Amerykańscy żołnierze w Guantanamo bili zatrzymanych, kopali ich, rozbierali do naga oraz przymusowo golili. Raport wskazuje, że takie traktowanie również stanowi tortury, gdyż sprawia ono ostry ból lub cierpienie ofiarom w celu zastraszenia bądź ukarania⁸⁴.

Do podobnych wniosków doszedł Komitet Przeciwko Torturom – organ powołany na mocy Konwencji o zakazie stosowania tortur z 1984 r. – które to wnioski podniósł w swoich Wnioskach i zaleceniach dla Stanów Zjednoczonych z 18 maja 2006 r.⁸⁵ Komitet stwierdził, że bezterminowe więzienie osób w Guantanamo Bay bez postawienia im zarzutów samo w sobie stanowi naruszenie Konwencji o zakazie tortur, po czym wezwał do zamknięcia obozu w Guantanamo, zapewnienia zatrzymanym prawa do sądu lub też ich zwolnienia przy dopełnieniu obowiązku nieprzekazywania ich do krajów, w których mogą im grozić tortury. Komitet wyraził również swoje zaniepokojenie niektórymi stosowanymi technikami przesłuchania, takimi jak *short-shackling*, seksualne poniżanie, używanie psów do wywołania w zatrzymanym strachu czy „podtapianie”, oraz wezwał do wycofania autoryzacji do ich stosowania oraz do samego zaprzestania ich stosowania⁸⁶.

W tym kontekście zaskoczenie w najlepszym razie mogą budzić twarde i jednoznaczne słowa prokuratora generalnego Alberto R. Gonzalesa, że więzienie w Guantanamo jest legalne i nie narusza postanowień Konwencji genewskich. Równocześnie zakwestionował on znaczenie i przydatność samych Konwencji w zastosowaniu do

⁸² Ibidem, pkt 52.

⁸³ Jednak mimo apeli o zaprzestanie przymusowego karmienia zatrzymanych Stany Zjednoczone odmówiły zastosowania się do wezwań. Zob. *US defends Guantanamo force-feeding*, ABC News Online, <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200603/s158931-8.htm> (22.03.2006).

⁸⁴ Raport Komisji Praw Człowieka, pkt 54.

⁸⁵ *Conclusions and recommendations of the Committee against Torture*, 18 May 2006, CAT/C/USA/CO/2; dokument jest dostępny na stronie internetowej: <http://www.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/AdvanceVersions/CAT.C.USA.CO.2.pdf>.

⁸⁶ Ibidem, pkt 22 i 24.

nowego rodzaju wojny z terroryzmem. Odrzucił również oskarżenia o niewłaściwym traktowaniu i torturowaniu jeńców wojennych w Guantanamo⁸⁷.

LITERATURA

- Addicott J.F., *Into the Star Chamber: Does the United States Engage in the Use of Torture or Similar Illegal Practices in the War on Terror*, „Kentucky Law Journal” 2003–2004, nr 92.
- Bagaric M., Clarke J., *Not Enough Official Torture in the World? The Circumstances in Which Torture Is Morally Justifiable*, „University of San Francisco Law Review” 2004–2005, nr 39.
- Dershowitz A.M., *The Torture Warrant: A Response To Professor Strauss*, „New York Law School Law Review” 2003–2004, nr 48.
- Flemming M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów, uzupełnienie i redakcja M. Gąska, E. Mikos-Skuza*, Warszawa 2003.
- Gathii J.T., *Torture, Extraterritoriality, Terrorism, And International Law*, „Albany Law Review” 2003–2004, nr 67.
- Gronowska B., Jasudowicz T., Mik C. (oprac.), *Prawo człowieka. Wybór dokumentów międzynarodowych*, Toruń 1999.
- Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L., *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, Cambridge 2005.
- Human Rights Watch, U.S.: Guantanamo Two Years On*, http://www.hrw.org/english/docs/2004/01/09/usdom6917_txt.htm.
- Koh H.H., *A World Without Torture*, „Columbia Journal of International Law” 2004–2005, nr 43.
- Levinson S., „Precommitment” and „Postcommitment”: *The Ban On Torture In The Wake of September 11*, „Texas Law Review” 2002–2003, nr 81.
- Luban D., *Liberalism, Torture, and the Ticking Bomb*, „Virginia Law Review” 2005, nr 91.
- Moore M.S., *Torture and the Balance of Evils*, „Israel Law Review” 1989, nr 23.
- Parry J.T., White W.S., *Interrogating Suspected Terrorists: Should Torture Be An Option?*, „University of Pittsburgh Law Review” 2001–2002, nr 63.
- Ramsay M., *Can the Torture of Terrorist Suspects be Justified?*, „The International Journal of Human Rights” 2006, nr 2.
- Raport *Amnesty International, USA: Human dignity denied. Torture and accountability in the ‘war on terror’* (2004), [http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/\\$File/AMR5114504.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/$File/AMR5114504.pdf).
- Raport *Amnesty International, USA: Guantánamo and beyond: The continuing pursuit of unchecked executive power* (2005), <http://web.amnesty.org/library/Index/EN-GAMR510632005>.

⁸⁷ Zob. S. Kennedy, *US A-G defends Guantanamo Bay*, „ABC On-line” – <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200603/s1586472.htm>; *Rumsfeld says UN chief ‘flat wrong’ about Guantanamo*, <http://www.dawn.com/2006/02/19/int2.htm> (29.03.2006).

- Report *Human Rights Watch, Getting Away with Torture? Command Responsibility for the U.S. Abuse of Detainees* (2005), [http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/\\$File/AMR5114504.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/$File/AMR5114504.pdf).
- Raport Komisji Praw Człowieka ONZ na temat sytuacji zatrzymanych w Guantanamo Bay (*Commission on Human Rights: Report on the situation of detainees at Guantanamo Bay*) z dnia 15 lutego 2006 roku, http://www.ohchr.org/english/bodies/chr/docs/62chr/E.CN.4.2006.120_.pdf.
- Rodley N.S., *Torture, Violence, And The Global War On Terror*, „ASIL Proceedings” 2005, nr 99.
- Rose D., *Guantanamo. America's War on Human Rights*, Londyn 2004.
- Saul B., *Torture Degrades Us All*, 2005, <http://essayus.blogspot.com/2005/12/torture-degrades-us-all.html> (6.03.2006).
- Strauss M., *Torture*, „New York Law School Law Review” 2003–2004, nr 48.
- Weiner A.S., *Law, Just War, and the International Fight Against Terrorism: Is It War?*, Center on Democracy, Development, and the Rule of Law, Stanford Institute on International Studies 2005, nr 47, http://iisdb.stanford.edu/pubs/20962/Weiner_sep05.pdf.
- Vyver J.D. van der, *Torture As A Crime Under International Law*, „Albany Law Review” 2003–2004, nr 67.